

سیاسی - اقتصادی

۹۵-۹۶

ماهنامه سیاسی و اقتصادی - سال نهم - شماره یازدهم و دوازدهم - مرداد و شهریور ۱۳۷۴ - ۱۴۸ صفحه - بها ۲۰۰۰ ریال

- آمیختگی تمدن‌ها؟ / دکتر روح‌الله رضوانی
- دیدگاه‌های ایران در رابطه با دریای خزر، آسیای مرکزی، خلیج فارس و خاورمیانه / دکتر پیروز مجتهدزاده
- ایران و آمریکا: نگاهی دیگر / مجتبی امیری
- برنامه‌ای برای صلح پس از جنگ سرد؛ صلح طولانی یا جنگ طولانی؟ / دکتر مسعود اسلامی
- تاریخ اندیشه‌ها و جنبش‌های سیاسی در قرن بیستم / دکتر حسین بشیریه
- نظام سرمایه‌داری و ساختار جامعه بین‌الملل (لیبرالیسم و جهان سوم) / دکتر داریوش اخوان زنجانی
- اروپای متحد: دژ بی‌دفاع / دکتر احمد نقیب‌زاده
- امنیت اروپا و آینده ناتو / امیر محمد حاج یوسفی
- چشمداشت‌های ترکیه به شمال عراق / دکتر اصغر جعفری ولدانی
- ایالات متحده آمریکا و امنیت خلیج فارس / دکتر علی لاهوتی
- نهادهای سیاسی در هندوستان / دکتر حمدالله آصفی
- اقتصاد سیاسی کشورهای صادرکننده نفت / دکتر محمد علی همایون کاتوزیان
- نقدی بر دیدگاه برنامه دوم توسعه؛ سیاست خصوصی‌سازی / دکتر ابراهیم رزاقی
- تورم و مشکل نامتعه‌دان انقلاب / دکتر مهدی پرهام
- اقتصاد سیاسی رشد نامتعادل / دکتر مرتضی اسدی
- اقتصاد سیاسی برنامه‌های تعدیل ساختار و آخرین تحولات در نظریات اقتصاد توسعه / طاهره میرعمادی
- اثرات نفتا بر ایران / کورش احمدی
- آلونک‌نشینی در ایران / دکتر پرویز پیران
- مقدمه‌ای بر تکنولوژی و صنعت / ویدا وثوقی
- توسعه پایدار و گردشگری / وحید سینائی ✓

در این شماره می خوانید:

سیاسی

- آمیختگی تمدن‌ها؟ (دکتر روح اله رمضانی - ترجمه مجتبی امیری) ۴
- دیدگاه‌های ایران در رابطه با دریای خزر، آسیای مرکزی، خلیج فارس و خاورمیانه (دکتر پیروز مجتهدزاده) ۸
- ایران و آمریکا: نگاهی دیگر (مجتبی امیری) ۱۶
- برنامه‌ای برای صلح پس از جنگ سرد؛ صلح طولانی یا جنگ طولانی؟ (دکتر مسعود اسلامی) ۲۵
- تاریخ اندیشه‌ها و جنبش‌های سیاسی در قرن بیستم، اندیشه‌های لیبرال دموکراتیک (دکتر حسین بشیریه) ۳۵
- نظام سرمایه داری و ساختار جامعه بین الملل (لیبرالیزم و جهان سوم) (دکتر داریوش اخوان زنجانی) ۴۳
- اروپای متحد: دژ بی دفاع (دکتر احمد تقیب زاده) ۴۹
- امنیت اروپا و آینده ناتو (امیر محمد حاج یوسفی) ۵۷
- چشمداشت‌های ترکیه به شمال عراق (۱) (دکتر اصغر جعفری ولدانی) ۶۲
- ایالات متحده آمریکا و امنیت خلیج فارس (دکتر علی لاهوتی - ترجمه هوشنگ لاهوتی) ۷۱
- نهادهای سیاسی در هند (دکتر حمداله اصفی) ۷۶
- استراتژی بیطرفی ایران در جنگ دوم جهانی (محمد جواد اطاعت) ۸۵

اقتصادی

- اقتصاد سیاسی کشورهای صادرکننده نفت (دکتر محمد علی همایون کاتوزیان - ترجمه علیرضا طیب) ۹۲
- نقدی بر دیدگاه برنامه دوم توسعه، سیاست خصوصی سازی (دکتر ابراهیم رزاقی) ۹۸
- تورم و مشکل نامتعهدان انقلاب (دکتر مهدی برهام) ۱۰۵
- اقتصاد سیاسی رشد نامتعادل (دکتر مرتضی اسدی) ۱۰۹
- اقتصاد سیاسی برنامه‌های تعدیل ساختار و آخرین تحولات در نظریات اقتصاد توسعه (طاهره میرعمادی) ۱۱۷
- اثرات نفتا بر ایران (دکتر کورش احمدی) ۱۲۲
- آلونک نشینی در ایران (بخش پایانی) (دکتر پرویز پیران) ۱۲۵
- مقدمه‌ای بر تکنولوژی و صنعت (ویدا وثوقی) ۱۳۰
- توسعه پایدار و گردشگری (وحید سینانی) ۱۳۴

اطلاعات سیاسی - اقتصادی

سال نهم - شماره یازدهم و دوازدهم - مرداد و شهریور ۱۳۷۴

- صاحب امتیاز: مؤسسه اطلاعات
- مدیر مسئول و سردبیر: مهدی بشارت
- صفحه آرا: اکبر اکبری - اسماعیل زراوشان
- مصحح: فرامرز بیونند - فریدون بساوند
- تایپ کامپیوتری: فاطمه زاهلی
- چاپ: شرکت ایرانچاپ (مؤسسه اطلاعات)
- نشانی: تهران، خیابان خیام، مؤسسه اطلاعات، کد پستی ۱۱۱۴۴
- تلفن (دفتر نشریه): ۲۲۸۴۶۰
- تلفن بخش اشتراك: ۲۲۸۲۶۵
- پست تصویری: ۳۱۱۲۲۲

- مسئولیت مقالات با امضاء بر عهده نویسندگان است و چاپ مقاله به معنی تأیید مطالب آن نیست.
- «اطلاعات سیاسی - اقتصادی» در گزینش، ویرایش و تلخیص مقالات دریافتی آزاد است.
- نقل مطالب «اطلاعات سیاسی - اقتصادی» با ذکر مأخذ آزاد است.

اطلاعات سیاسی - اقتصادی

۹۵-۹۶

مجله علمی و تحقیقاتی در زمینه‌های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی - شماره ۹۶ - ۹۵ - شهریور و مرداد ۱۳۷۴

ناشر: مؤسسه اطلاعات - تهران
 مدیر مسئول و سردبیر: مهدی بشارت
 صفحه آرا: اکبر اکبری - اسماعیل زراوشان
 مصحح: فرامرز بیونند - فریدون بساوند
 تایپ کامپیوتری: فاطمه زاهلی
 چاپ: شرکت ایرانچاپ (مؤسسه اطلاعات)
 نشانی: تهران، خیابان خیام، مؤسسه اطلاعات، کد پستی ۱۱۱۴۴
 تلفن (دفتر نشریه): ۲۲۸۴۶۰
 تلفن بخش اشتراك: ۲۲۸۲۶۵
 پست تصویری: ۳۱۱۲۲۲

هیأت مشاوران علمی نشریه

- (به ترتیب حرف الفبا)
- دکتر داود هرمیداس باوند
 - دکتر حسین بشیریه
 - دکتر پرویز پیران
 - دکتر ناصر خادم آدم
 - دکتر حمید دیبیم
 - دکتر فرهنگ رجاتی
 - دکتر ابراهیم رزاقی
 - دکتر علی رشیدی
 - دکتر محمود سریع القلم
 - دکتر بهزاد شاهنده
 - دکتر احمد شهسا
 - دکتر جواد شیخ الاسلامی
 - دکتر سیدجواد طباطبائی
 - دکتر موسی غنی نژاد
 - سیداحمد میرمطهری
 - دکتر احمد تقیب زاده
 - دکتر محمدسعید نوری نائینی
 - دکتر ابرج وامقی

برای همکاری با «اطلاعات سیاسی - اقتصادی»
لطفاً به این نکات توجه فرمائید:

- مقالات خود را روی یک صفحه با فاصله مناسب بین سطرها بنویسید و حتی الامکان تایپ شده بفرستید.
- مقالات ترجمه شده را همراه با کپی مقاله به زبان اصلی بست کنید. مشخصات دقیق مقاله در مأخذ اصلی و منابع و مأخذ مورد استناد در متن مقاله را قید فرمائید.
- مقالات را با ذکر نام و نشان دقیق خود، میزان تحصیلات، شغل و شماره تلفن بفرستید.
- مقالات دریافتی بازگردانده نمی‌شود، لطفاً نسخه‌ای از مقاله ارسالی (اصل یا کپی آن) را نزد خود نگهدارید.

توسعه پایدار و گردشگری

■ نوشته: وحید سینائی از دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران

دیگر کشورها نیز با قرار گرفتن در جرگه کشورهای درحال توسعه به تکاپوی جهانی برای توسعه پیوستند و از آن میان برخی با دستیابی به نرخ‌های بالایی از رشد در زمره کشورهای توسعه یافته قرار گرفتند. اما این همه، تنها محصول بدست آمده نبود. در بسیاری از کشورهای درحال توسعه بنا به دلایلی متعدد و متنوع و از جمله ناموزونی در امر توسعه بحرانهایی رخ نمود که عدم فائق آمدن رهبران نوساز بر آنها، منجر به خروج کشور از مسیر توسعه مورد نظر و گزینش شده گردید. دامنه بحرانهای توسعه به کشورهای توسعه یافته نیز کشیده شد. تخریب محیط زیست، اتلاف منابع طبیعی، تشدید نابرابریها و تنش‌های اجتماعی، از خود بیگانگی، بی‌توجهی به ارزشها و سنتهای فرهنگی بومی، بسته شدن فضای سیاسی به بهانه برقراری ثبات و پیشبرد سیاستهای رشد و کاهش سهم گروههای اجتماعی در فرآیند تصمیم‌گیری مهم‌ترین پیامدهای نامطلوب توسعه در کشورهای توسعه یافته و درحال توسعه بود. این چنین بود که بحث‌های نوینی درباره معانی، اهداف و طرق دستیابی به توسعه در گرفت.^۱

با پایان یافتن جنگ جهانی دوم، توسعه و مطالعات و نظریه‌های مربوط به آن اهمیت روزافزونی یافت. کشورهای اروپایی و ژاپن برای راهیابی از مصایب و مشکلات ناشی از جنگ با حمایت ایالات متحده به بازسازی اقتصاد و جامعه خود پرداختند. کشورهای شرق اروپا نیز که در قلمرو نفوذ اتحاد شوروی قرار گرفته بودند به پیروی و تقلید از آن کشور، مدل توسعه سوسیالیستی را برگزیدند. در نتیجه سومین موج استقلال که در دهه‌های پنجاه و شصت میلادی جهان سوم را در نوردید بخش وسیعی از سرزمین‌های مستعمره نیز به جرگه کشورهای مستقل پیوستند. در پی استقلال، دستیابی به «توسعه» اولویت تردید ناپذیر کشورهای جهان سوم تلقی شد. دو ابرقدرت نیز هر یک در این کارزار تلاش کردند بر شمار اعضای اردوگاه خود بیفزایند. سازمان ملل به سیچ گسترده‌ای دست یازید تا از طریق شورای اجتماعی - اقتصادی و سازمانهای تخصصی‌اش که بعضاً در عنوان خود واژه دلربای توسعه را نیز یدک می‌کشیدند نقش هادی و آموزگار توسعه را ایفا کند. در نتیجه این فرآیند، کشورهای توسعه یافته، بیشتر توسعه یافتند.

توسعه پایدار

جهان امروز، حوزه‌های فرهنگی و پاره فرهنگهای متعددی به حیات و نشوونمای خود ادامه می‌دهند. همزیستی مسالمت‌آمیز و گسترش دادوستد فرهنگها باعث می‌شود بیم از «بذل شدن به فرهنگ تابع» و «غرق شدن هویتهای متمایز فرهنگی در اقیانوس بیکران جامعه بشری» از بین برود. تجربه چهار دهه گذشته نشان می‌دهد آن دسته از راهبردهای توسعه که نسبت به عناصر فرهنگی حساسیت و عنایت نداشته ثمرات و دستاوردهایشان با خطر تذبذباتهای اجتماعی مواجه شده یا خواهد شد. اما تأکید بر فرهنگ هرگز به معنای سیاسی کردن فرهنگ، ابتدال و عوام‌پسندی و نابودی ارزشهای ناب و خلاقیت نیست. تأکید بر فرهنگ نباید به افزایش ناسازگاری، تضاد و خشونت منجر شود. فرهنگ ذخیره عظیمی از قدرت و خلاقیت است.^۲

توسعه پایدار بر سه اصل عمده پایداری بوم‌شناختی^۳، اجتماعی - فرهنگی^۴ و اقتصادی^۵ پایه می‌گیرد:

- پایداری بوم‌شناختی تضمین‌کننده آن است که توسعه یا حفظ فرآیندهای اساسی زیست محیطی، تنوع گونه‌های زیستی و منابع گونه‌های زیستی سازگار خواهد بود.

- پایداری فرهنگی - اجتماعی تضمین می‌کند توسعه که کنترل مردم را بر زندگی خویش افزایش می‌دهد با فرهنگ و ارزشهای مردمی که متأثر از آن هستند سازگار است و هویت جامعه را حفظ و مستحکم می‌کند.

- پایداری اقتصادی تضمین می‌کند توسعه واجد کارایی اقتصادی بوده و منابع به ترتیبی اداره خواهد شد که بتواند پشتیبان نسل‌های آتی باشد.^۴

توسعه پایدار گردشگری^{۱۷}

گردشگری^{۱۸} در خلال دهه‌های اخیر از رشد قابل توجهی برخوردار شده است. در سال ۱۹۵۰ تعداد گردشگران بین‌المللی ۲۵ میلیون نفر و درآمد گردشگری بین‌المللی ۲/۱ میلیارد دلار بود. این ارقام در سال ۱۹۹۲ به

الگوهای رایج نتایج مطلوبی به بار نیاورده بود؛ بررسی مجدد عارضه، و تشخیص‌هایی جدید و مطالعاتی هدفدار برای یافتن الگوهای جایگزین ضروری بود. در نظریات پیشین جنبه‌های زیست محیطی و اهداف فرهنگی توسعه مورد غفلت قرار گرفته یا تعریف نشده رها شده یا مفاهیمی بیهوده انگاشته شده بود. عطف توجه به «توسعه پایدار»^۲ محصول این رویکرد انتقادی به مباحث و «نظریه غالب توسعه» بود. اصطلاح «توسعه پایدار» نخستین بار در سال ۱۹۸۰ و بدنبال تدوین «استراتژی حفاظت جهان»^۳ که حاصل فعالیت مشترک «اتحادیه جهانی حفاظت از طبیعت»^۴، «برنامه محیط زیست سازمان ملل متحد»^۵ و «صندوق جهانی طبیعت»^۶ و هفتصد متخصص بوم‌شناسی عمومی و عملی بود متداول شد.^۷ از آن پس این اصطلاح در ادبیات توسعه وزن و اهمیت بیشتری یافت. در بررسی برجسته‌ای که تحت عنوان «آینده مشترک ما»^۸ به صورت گزارش «کمیسیون جهانی محیط زیست و توسعه»^۹ در سال ۱۹۸۷ منتشر شد^{۱۰} توسعه پایدار جوامع یا فصاحت تمام بعنوان «برآوردن نیازهای نسل حاضر بدون به مخاطره انداختن توانایی نسل‌های آتی در برآوردن نیازهای خود» تعریف شده است.^{۱۱}

هرچند اصطلاح «توسعه پایدار» در نتیجه تلاشهای آکادمیک و عملی مربوط به تدوین استراتژیهای حفاظت از زمین یا به عرصه ادبیات توسعه گذاشته و متداول شده، اما تصور توسعه پایدار به عنوان فرآیندی ویژه حفظ محیط زیست به همان اندازه سطحی و نادرست است که آن را سندی قراره تولید و توسعه بدانیم. حفاظت از منابع و میراث فرهنگی از دیگر جنبه‌های مهم توسعه پایدار محسوب می‌شود. توسعه تنها زمانی می‌تواند پایدار باشد که حامل هراس از نابودی هویت فرهنگی نباشد. این هراس می‌تواند به نابودی دست‌آوردهای توسعه، تشدید قوم‌گرایی و گسترش خشونت بینجامد. در

۱- سفر و گردشگری مردم را در داشتن زندگی سالم و پر حاصل و همگن با طبیعت کمک می‌کند؛ در این زمینه فعالیتهایی چون طبیعت گردی^{۲۱}، گردشگری غیر شهری^{۲۰}، گردشگری تندرستی^{۲۱} کارآمد بوده و باید مورد توجه و بررسی بیشتری قرار گیرد.

۲- گردشگری باید به حفاظت و احیای اکوسیستم کره زمین کمک نماید؛ در این ارتباط گردشگری می‌تواند به حفاظت از پارک‌های ملی و سایر اکوسیستم‌های حیاتی کره زمین مدد رساند.

۳- مسافرت و گردشگری باید بر پایه الگوهای پایدار مصرف و تولید استوار باشد؛ نکته اساسی در این مورد همکاری ارائه‌کنندگان خدمات (هتلها، رستورانها،...) در رابطه با استفاده مجدد، بازیافت و ذخیره انرژی و نیز کاربرد مفهوم پایدار در ارتباط با محل، طرح و احداث تأسیسات مختلف سیاحتی می‌باشد.

۴- گردشگری، صلح، توسعه و حفاظت از محیط زیست با یکدیگر مرتبط می‌باشند؛ در این زمینه باید تلاش شود با انتشار نشریات، برگزاری سمینارها و کمک به برنامه‌ریزان، این جنبه‌ها در قالب برنامه‌ریزیهای محلی مورد توجه قرار گیرد.

۵- ملتها باید همدیگر را از بلایای طبیعی که می‌تواند بر گردشگران و نواحی سیاحتی اثر گذارد مطلع سازند؛ انتشار جزوه‌هایی در این زمینه در ارتباط با کاهش اثرات بلایای طبیعی در نواحی سیاحتی مفید و مؤثر خواهد بود.

۶- قوانین بین‌المللی حفاظت از محیط زیست باید در توسعه صنعت گردشگری و سفر در سطح جهان محترم شمرده شود.

ملاحظات فرهنگی در توسعه پایدار گردشگری

سرشت گردشگری در مواجهه گردشگر با جامعه میزبان و فرهنگ آن شکل می‌گیرد. گردشگری مجموعه‌ای از تأثیرات مثبت و منفی فرهنگی را در بردارد که بیشتر متوجه جوامع توسعه نیافته می‌باشد. توزیع نامتعادل درآمد و ثروت در جهان باعث شده که عمده‌ترین بازارهای مولد گردشگر در کشورهای پیشرفته قرار داشته باشد و جایجایی گردشگران این جوامع، بیشترین آثار فرهنگی را نه در تبادلات درونی که در جوامع در حال توسعه برجای گذارد.

فرهنگ و اهمیت آن در برنامه‌ریزیهای گردشگری با انتشار بیانیه مانیل^{۲۲} در سال ۱۹۸۰ در اجلاس مجمع عمومی سازمان جهانی گردشگری مورد توجه اساسی قرار گرفت. در این بیانیه ضمن بر شمرده شدن آثار مثبت فرهنگی - اجتماعی ناشی از گردشگری بومی و بین‌المللی، از دولتها خواسته شده در حفظ منابع فرهنگی بکوشند به نحوی که استفاده مستمر باعث از بین رفتن آنها نشود. به اصول مطروحه در بیانیه مانیل در اجلاس بعدی مجمع عمومی سازمان در سال ۱۹۸۲ با انتشار سند آکاپولکو^{۲۳} با تفضیل بیشتری نگرسته شد.^{۲۴} ششمین اجلاس مجمع عمومی سازمان جهانی گردشگری در سال ۱۹۸۵ در بلغارستان تشکیل شد با انتشار «اعلامیه حقوق گردشگری و تکالیف گردشگر»^{۲۵} بلوغ نگرشهای موجود در مورد کنترل آثار فرهنگی - اجتماعی گردشگری را نمایان ساخت. در این سند عرصه‌های مختلف گردشگری اعم از بومی و بین‌المللی از منظر حقوق و وظایفی که دولتها، میزبانان و دیدارگران بر دوش دارند مورد توجه و امعان نظر قرار گرفته است.^{۲۶}

در این اعلامیه ضمن مواد ۳، ۴ و ۵ از دولتها خواسته شده است: - برای تأمین منافع نسلهای کنونی و آینده، از محیط زیست گردشگری که جنبه‌های انسانی، طبیعی، اجتماعی و فرهنگی آن میراث بشریت است، حفاظت نمایند؛

- با آزادسازی روزافزون مسافرت، امکان دسترسی گردشگران داخلی و بین‌المللی به میراث فرهنگی کشورهای میزبان و امکان تفاهم متقابل و بهبود روابط طرفین را فراهم آورند؛

رتیب به ۵۲۸ میلیون نفر گردشگر و ۳۲۱ میلیارد دلار افزایش پیدا کرده است.^{۲۷} انتظار می‌رود در سال ۲۰۱۰ تعداد گردشگران بین‌المللی به رقم ۹۳۷ میلیون نفر بالغ گردد. گردشگری با تأمین یک دهم تولید ناخالص داخلی و اشتغال، بزرگترین منبع تولید ناخالص داخلی و اشتغال در دنیا است. پیش‌بینی می‌شود این تأثیرات و دیگر تبعات اقتصادی بطور مستمر رشد یابد و در قرن بیست و یکم، گردشگری به موتور متحرک اقتصاد جهانی تبدیل شود.^{۲۸}

توسعه فعالیت‌های چنین گسترده و توانمند که بخش‌های صنعتی، تجاری، خدماتی و فرهنگی را به حرکت درآورده و از سوی دیگر موجب بزرگترین تحریک جغرافیایی در طول تاریخ بشریت بوده، باید به گونه‌ای سازمان یابد که در عین دستیابی به رشد بیشتر، از محیط زیست و منابع فرهنگی و میراث بشری نیز حفاظت نماید. این مقصود در چارچوب رویکرد توسعه پایدار برآورده می‌شود.

مفاهیم پایداری اکنون به نحو گسترده‌ای بعنوان رویکردی اساسی برای هر نوع توسعه منجمله توسعه گردشگری پذیرفته شده است. با توجه به اصول بیانیه ریو درباره محیط زیست و توسعه^{۲۹} و «دستور کار ۲۱»^{۳۰} و فعالیتهایی که در پی آن توسط کمیته محیط زیست سازمان جهانی گردشگری^{۳۱} صورت گرفت، سازمان مذکور «توسعه پایدار را فعالیتی می‌داند که نه تنها منابع طبیعی و فرهنگی را حفظ می‌کند که ظرفیت را نیز برای ایجاد درآمد و اشتغال مستمر افزایش می‌دهد»^{۳۲} برای دستیابی به موفقیت در یک جامعه، گردشگری باید برای بهبود کیفیت زندگی ساکنین و حفاظت از محیط زیست محلی، طبیعی و فرهنگی برنامه‌ریزی و مدیریت شود. اهداف گردشگری پایدار به عنوان الگویی برای توسعه عبارت است از:

- اصلاح «کیفیت زندگی» جامعه میزبان؛
- تأمین تجارب کیفی برای بازدیدگر؛
- حفظ کیفیت محیط زیست که هم جامعه میزبان و هم بازدیدگر وابسته به آنند.^{۳۵}

تأکید بر «کیفیت»، مبین آنست که گردشگری پایدار از هدفهای محدود و کمی رشد و کسب درآمدهای اقتصادی فراتر می‌رود. هر دیدگاهی درباره کیفیت زندگی لزوماً و عمیقاً باید ارزشهای فرهنگی را در نظر بگیرد. با این نگرش، حفاظت از فرهنگ و ارزشهای ناشی از آن نه تنها جنبه مهمی از توسعه پایدار محسوب می‌شود، بلکه در حفاظت از محیط زیست نیز اهمیت اساسی دارد. معانیت از نهی ساختن منابع طبیعی بویژه آن دسته که تجدید شونده نیست و حفاظت از محیط زیست نیازمند تغییرات اساسی در اهداف، ملاک‌ها و ارزشهاست. مبنای مشکلات زیست محیطی جهان امروز بیش از آنکه علمی و فنی باشد در حرص و از، ثروت‌اندوزی، سرمایه‌سالاری و بی‌مسئولیتی نسبت به رفع معقول نیازمندیهای نسل کنونی و آتی نهفته است. دستیابی به یک فرهنگ زیست محیطی مطلوب ما را در تغییر الگوهای زیان‌آور تولید و مصرف یاری خواهد نمود.

توسعه پایدار گردشگری دارای دو جنبه اصلی حفاظت از «محیط زیست» و «منابع و میراث فرهنگی جوامع» و یک مفهوم اساسی کلیدی یعنی «ظرفیت‌پذیری»^{۳۶} است. این جنبه‌ها، سرانجام باید در چارچوب ظرفیت‌پذیری و سنجش مرزهای آن و در قالب تعیین خط‌مشی‌ها و برنامه‌ریزیهای منسجم و یکپارچه محلی به مرحله اجرا گذارده شود.

ملاحظات زیست محیطی در توسعه پایدار گردشگری

«همایش سران زمین»^{۳۷} در ریو، زمینه‌ساز توجه بیشتر دولتها و انکار عمومی جهان به مسائل زیست محیطی شد. از سال ۱۹۹۲ سازمانهای بین‌المللی در پی آن بوده‌اند که اصول بیانیه ریو و دستورالعمل ۲۱ را در محدوده فعالیتهای خود بگنجانند. سازمان جهانی گردشگری نیز تلاش کرده نکات اصلی بیانیه و دستورالعمل مذکور را که می‌تواند در زمینه گردشگری به کار گرفته شود استخراج نماید.^{۳۸} مهم‌ترین این موارد عبارت است از:

- امنیت گردشگران و امکان دسترسی آنان به خدمات بهداشتی، اجرایی و قانونی را فراهم کنند؛

- اقدامات پیشگیرانه را برای مبارزه با مواد مخدر به منظور حمایت از گردشگران و ساکنان جوامع میزبان تقویت نمایند.

در ماده ۶، ساکنان جوامع میزبان در برانگیختن حس احترام گردشگران نسبت به محیط طبیعی و فرهنگی خویش و نیز توقع درک و احترام به آداب، سنن و مذهب و سایر اجزای اصلی فرهنگ خود با ابراز رفتار و روحیه مناسب، محقق دانسته شده‌اند. بدیهی است لازمه ایجاد درک و احترام از سوی گردشگران، انتشار اطلاعات مناسب در زمینه آداب و رسوم و سنن جوامع میزبان، اعتقادات سنتی و مذهبی آنان، ممنوعیت‌های محلی، اماکن مقدسه و زیارتگاههایی که باید مورد احترام قرار گیرند، مفاخر هنری، تاریخی، فرهنگی و نیز حیات وحش و سایر منابع طبیعی که باید از آنها حفاظت شود، می‌باشد. از سوی دیگر، در ماده ۷ ساکنان جوامع میزبان نیز به تواضع و احترام نسبت به گردشگران دعوت شده‌اند.

مواد ده الی سیزده به تکالیف رفتاری گردشگران به هنگام اقامت در جوامع میزبان اختصاص دارد. در این مواد از گردشگران خواسته شده است:

- در ایجاد صلحی پایدار و تحکیم درک و تفاهم و روابط دوستانه ملت‌ها در سطوح ملی و بین‌المللی از طریق رفتار و سلوک خود مشارکت نمایند؛

- به نظام مستقر سیاسی، اجتماعی، اخلاقی و مذهبی محل اقامت خود احترام گذارند؛

- سنت‌ها، اعتقادات و رفتار جوامع میزبان را درک و به میراث فرهنگی و طبیعی آنان ارج نهند؛

- از تأکید بر اختلافات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بین خود و ساکنان محلی پرهیز کنند؛

- فرهنگ جوامع میزبان را که بخش لاینفک میراث مشترک انسانی است پذیرا باشند؛

- از بهره‌کشی و استثمار دیگران در جهت ترویج فحشاء پرهیز کنند؛

- از وارد کردن، حمل یا استفاده از مواد مخدر یا سایر داروهای ممنوع خودداری نمایند.

در قبال تکالیف مذکور در فوق، گردشگران از حقوقی برخوردارند که در مجموع کیفیت خدمات ارائه شده و تجارب آنها را بهبود می‌بخشد و شامل کاهش کنترل‌های اداری و مالی، حمل و نقل مناسب، امکان دستیابی به مناطق جاذب، برخورداری از اطلاعات کامل و مورد نیاز، بهره‌مندی از امنیت و بهداشت عمومی و دسترسی به وسایل ارتباطی و مراجع اجرایی و قانونی است.

صرفنظر از اسناد بین‌المللی گردشگری، آثار فرهنگی و اهمیت حفاظت از منابع فرهنگی و احترام به ارزشهای جوامع مختلف در جریان اجلاسها و کنفرانس‌های بین‌المللی نظیر کنفرانس اوزاکا که در نوامبر ۱۹۹۴ برگزار شد، نیز مورد تأکید قرار گرفته است.^{۳۷} بطرس غالی دبیرکل سازمان ملل متحد هم در جریان بزرگداشت بیستمین سالگرد سازمان جهانی گردشگری در آوریل ۱۹۹۴ نسبت به خطرات گردشگری از هم‌گسیخته که برای کشورها و جوامع دیگر ارزشی قائل نمی‌باشد هشدار داد و بر عدم تغییر و تحول عمیق کشورها و نحوه زندگی مردم در اثر گردشگری تأکید ورزید. وی برای اطمینان از عدم منجر شدن گردشگری به مسخ ارزشهای فرهنگی و تبدیل آن به منبعی برای غنای معنوی خواستار توجه به آموزش گردشگری در سطوح دانشگاهی شد.^{۳۸}

اکنون سازمان جهانی گردشگری برای بری ساختن هرچه بیشتر ساخت این فعالیت از آلودگیها، دست‌اندرکار تدوین بیانیه‌ای در تقبیح هرگونه سوءاستفاده از گردشگری برای تأمین اهداف جنسی است. در پیش‌نویس این بیانیه که توسط نخستین اجلاس کمیته حمایت از کیفیت تهیه و به‌چهل و نهمین اجلاس شورای اجرایی سازمان که در نوامبر ۱۹۹۴ در مادرید تشکیل

جلسه داد ارائه شد، آمده است: «سازمان جهانی گردشگری... کلیه اشکال سازمان یافته گردشگری جنسی را بعنوان اهانت به کیان و شرافت انسانی و بعنوان شکلی از فساد که هدف اولیه صنعت گردشگری را که همانا رواج صلح و تفاهم و توسعه پایدار است تحت‌الشعاع قرار می‌دهد مردود می‌داند و محکوم می‌کند.» در بخش دیگری از این پیش‌نویس آمده است: «سازمان بویژه هرگونه سوءاستفاده از کودکان و نوجوانان برای اهداف جنسی در گردشگری را محکوم و ارتکاب به آن را جرمی تلقی کرده که نیاز به برخورد قاطع قانونی دارد.» در این پیش‌نویس از دست‌اندرکاران حرفه‌سپاس برای از بین بردن کلیه اشکال گردشگری جنسی در جوامع مولد گردشگری و مقاصد سیاحتی استمداد شده و تهیه ضوابط صنفی برای مقابله با این انحراف و نیز اعمال تحریم‌های گسترده بر ضد عاملان این‌گونه فعالیتها، ارائه آموزش به گردشگران، کارگزاران و افراد شاغل در این حرفه درخواست شده است. از دولتها نیز خواسته شده برای مبارزه با این حرکت ضوابط آموزشی، اداری و قانونی وضع نمایند.^{۳۹}

ظرفیت‌پذیری

ظرفیت‌پذیری برای توسعه پایدار اهمیت بنیادی دارد. «این مفهوم به استفاده حداکثر از هر مکان بدون گذاشتن اثرات منفی بر منابع، کاهش خشنودی بازدیدگر یا گذاردن آثار سوء بر جامعه، اقتصاد و فرهنگ محل اشاره دارد.»^{۴۰} ظرفیت‌پذیری مبین مرزی است که فراتر از آن دیگر گردشگری پایدار نخواهد بود. برای دستیابی به توسعه پایدار گردشگری، قانونگذاران، برنامه‌ریزان و مدیران باید قادر به تعریف این مرز و سنجش آن باشند. عوامل دخیل در تعیین «آستانه ظرفیت‌پذیری» عبارت است از:

○ عوامل فیزیکی، بویژه منابع طبیعی، فضا و تسهیلات؛
○ عوامل بوم‌شناختی، بویژه گیاهان و جانوران موجود در یک منطقه و اکوسیستم؛

○ عوامل اجتماعی از دو منظر:

- از منظر میزبان که شامل همه عوامل تشکیل‌دهنده کیفیت زندگی برای میزبان می‌باشد و

- از منظر بازدیدگران که همه عواملی را در برمی‌گیرد که تجربه بازدیدگر را کیفیت می‌بخشد.

○ عوامل فرهنگی بویژه میراث، زبان، مذهب، آداب و رسوم و سنت‌ها.^{۴۱} در سنجش توسعه پایدار تنها عواملی که بالقوه محدودیت‌آفرین است مورد توجه قرار می‌گیرد. اما باید توجه داشت که محدودیتها الزاما مطلق نیست. در برخی از موارد ظرفیت‌پذیری با توجه به تغییر فصل و با گذشت زمان بسته به عواملی نظیر الگوهای رفتاری گردشگران، طرح و مدیریت امکانات، خصوصیات پویای محیط و ایستارهای درحال تغییر جامعه میزبان دگرگون می‌شود. در مواردی دیگر، با کمک فتون برنامه‌ریزی و مدیریت و بهره‌گیری از تکنولوژی می‌توان ظرفیت بسیاری از عوامل را افزایش داد. اما گاه برخی عوامل محدودیت‌زا، مرز مطلق را مشخص می‌سازد. برای مثال، اگر افزایش گردشگران گونه‌های کمیاب را با مخاطرات جدی روبرو سازد، هرگونه دخل و تصرف در محیط باید متوقف شود.

برای تعیین آستانه ظرفیت‌پذیری در توسعه پایدار یافتن پارامترها و استانداردهای مناسب امری ضرور اما دشوار است. «پارامتر» تغییر عینی است که در محیط می‌تواند ایجاد شود و «استاندارد» ملاکی ذهنی است که براساس آن تغییر غیر قابل قبول شناخته می‌شود. برای یافتن پارامترها و استانداردها سه رویکرد نظری، تجربی و سیاسی وجود دارد که همزمان از آنها استفاده می‌شود. در شرایطی که در مورد تأثیرات گردشگری اطلاعات کافی در اختیار داشته باشیم رویکرد نظری^{۴۲} کارآمد خواهد بود. این رویکرد در مورد عوامل فیزیکی بسیار نتیجه‌بخش است. برای مثال، می‌دانیم چه میزان مکان و چه مقدار آب و برق برای هر گردشگر اضافی مورد نیاز است. اما در شرایطی که هنوز به دانش کارایی در مورد فرایند استنتاج تأثیر یک گردشگر

14. Social and Cultural Sustainability.
15. Economic Sustainability.
16. George McIntyer, op. cit. p.10.
17. Sustainable Tourism Development.
۱۸. گردشگری که در این مقاله بعنوان معادلی برای واژه *Tovrism* به کار رفته، عبارت است از فعالیت‌های افرادی که برای استراحت، کار و دیگر دلایل به خارج از محیط معمول خویش سفر کرده (و حداقل یک شب) و حداکثر برای یک سال به طور متوالی در آنجا اقامت می‌کنند. اشکال گردشگری عبارت است از: گردشگری بومی (*Domestic Tourism*)، گردشگری بدون مرزی (*Inbound Tourism*) و گردشگری برون مرزی (*outbound Tourism*)، از تلفیق این سه شکل، گردشگری داخلی (*internal Tourism*)، گردشگری ملی (*National Tourism*) و گردشگری بین‌المللی (*International Tourism*) به دست می‌آید. برای اطلاع بیشتر و آشنایی: تعاریف هر یک از اشکال و انواع مذکور. رک. به: *WTO: Recommendation on Tourism Statistics (Madrid, WTO, 1993)*.
19. *WTO, Tourism Market Trends, South Asia 1984-1994 (Madrid, WTO, 1994), p. 3.*
20. *The Osaka Tourism Declaration (November 4, 1994), Highlights of Osaka World Tourism Forum (Japan, Ministry of Transport, 1994).*
۲۱. بیانیه ریودر جریان برگزاری کنفرانس سازمان ملل متحد در مورد محیط زیست و توسعه که با حضور سران و نمایندگان ۱۷۰ کشور در ژوئن سال ۱۹۹۲ در ریودوژانیرو برگزار شد، صادر گردید. برای اطلاع از مقدار آن رک. به: بیانیه ریودر باره محیط زیست و توسعه، ترجمه مهدی قنوره جی. محیط زیست، جلد چهارم، شماره دوم، سال ۱۳۷۱، صص. ۴۲ و ۴۳ و ۸۵.
۲۲. برای آشنایی اجمالی با دستور کار ۲۱ (*Agenda 21*) و برخی از نکات مطروحه در آن رک. به مقاله: از استکهلم تا ریو، محیط زیست، پیشین، صص. ۲۴ و ۲۵.
23. *World Tourism Organization (WTO).*
24. *WTO, Program of Asian Tourism Conference, Islamabad, Pakistan 10-15 January 1995 (Madrid, WTO, 1994) p.4.*
25. *George Mc Intyer, op. cit. p. 11.*
26. *Carrying Capacity.*
27. *Earth Summit.*
۲۸. دبیرخانه سازمان جهانی جهانگردی، توسعه پایدار جهانگردی پس از اجلاس ریو؛ اصول و برنامه‌ها، ترجمه الهام اهدایی، آرشیو واحد بین‌الملل مرکز مطالعات و تحقیقات سیاحتی، ۱۳۷۳.
29. *Ecotourism.*
30. *Rural Tourism.*
31. *Health Tourism.*
32. *Manila Declaration on World Tourism.*
33. *Acapolco Document.*
۳۴. برای اطلاع از مفاد سند آکاپولکو رک. به: ایران زمین، سال دوم، شماره ۴ و ۵، تابستان ۱۳۷۲، صص ۶۴ و ۶۵.
35. *Tourism Bill of Rights and Tourist Code.*
۳۶. برای اطلاع از متن کامل اعلامیه رک. به: *George Mc Intyer, op. cit. pp. 154-159* بخش‌هایی از اعلامیه به فارسی نیز برگردان شده است رک. به: ایران زمین، سال اول، شماره دوم، تیر ماه ۱۳۷۱، صص. ۴۷ و ۴۸.
37. *The Osaka Tourism Declaration, op. cit.*
۳۸. نطق آقای پطرس غالی دبیرکل سازمان ملل متحد به مناسبت دیدار از دفتر مرکزی *WTO* در ۱۵ آوریل ۱۹۹۴، آرشیو واحد بین‌الملل مرکز مطالعات و تحقیقات سیاحتی.
39. *Draft WTO Statement on the Prevention of Organized Sex - Tourism, Report of the First Meeting of the Quality Support Committee Madrid, Spain, 24-25 October, 1994.*
40. *George Mc Intyer, op. cit. p. 23.*
41. *Trevor Atherton, Measuring Sustainable Tourism Development: Problems and Achievements, in Round Table on Planning for Sustainable Tourism Development, 10th General Assembly, Bali, Indonesia, 30 September - 9 October 1993 (Madrid, WTO, 1993) p.3.*
42. *Theoretical Approach.*
43. *Empirical Approach.*
44. *Political Approach.*
45. *Ibid, pp. 6-9.*

اضافی بر محیط زیست، اجتماع و فرهنگ دست نیافته‌ایم باید با اتخاذ رویکرد تجربی^{۲۳} به این پارامترها و ملاکها دست یابیم. در شرایطی که برای تعیین عوامل مذکور دانش نظری یا تجربی کافی سزاغ نداشته باشیم تنها راه باقیمانده اتخاذ رویکرد سیاسی^{۲۴} است. در قالب این رویکرد می‌باید جوامع محلی در تصمیمات مهم پیرامون یافتن پارامترها و استانداردها مشارکت نمایند.^{۲۵}

برنامه‌ریزی منسجم و یکپارچه

وقوف بر جنبه‌ها و ملاحظات زیست محیطی و فرهنگی در توسعه گردشگری و درک و دستیابی به آستانه ظرفیت‌پذیری مقاصد سیاحتی، سرانجام باید در چارچوب برنامه‌ریزیها و طرحهای جامع ملی و ناحیه‌ای اعمال و به مرحله اجرا گذارده شود. از این رو، برنامه‌ریزی منسجم و یکپارچه‌ای که مفاهیم پایداری و ظرفیت‌پذیری در آن به دقت لحاظ شده باشد، جنبه مهمی از توسعه پایدار گردشگری به شمار می‌رود. برای ایجاد آگاهی و حساسیت بیشتر بین مدیران، برنامه‌ریزان و مردم نسبت به مزایا و فواید پایداری گردشگری، آموزش امری ضروریست. عطف توجه به مفاهیم پایداری و اعمال جنبه‌های گوناگون آن در برنامه‌ریزی در گرو پذیرش این باور اساسی است که توسعه پایدار، راهبردی برای تضمین تداوم توسعه گردشگری و بهبود کیفیت آن است. در نتیجه اعمال محدودیتها و اجرای مقررات، مشکلات زیست محیطی، فرهنگی و اجتماعی ایجاد نشده و تأثیرات منفی گردشگری کنترل یا کاسته می‌شود. این امر منافع اقتصادی و فرهنگی بلندمدتی را به ارمغان می‌آورد که در مقایسه با برخی منافع اقتصادی کوتاه مدت گردشگری لحام گسیخته، از اهمیت و وزن بیشتری برخوردار است.

برای دستیابی به توسعه پایدار گردشگری، رعایت نظرات مردم محلی در برنامه‌ریزی امری الزامی است. آنها بهترین اطلاعات محلی را در اختیار دارند و باید نظراتشان در موضوعات زیست محیطی، اجتماعی و فرهنگی لحاظ شود. اعمال دیدگاههای مردم محلی و مشارکت آنان در تصمیم‌گیریهای مهم پیرامون پارامترها و استانداردهای توسعه گردشگری که پیشتر به آنها اشاره کردیم، باعث می‌شود که تصمیمات متخذه را از خود بدانند و برای پیشبرد سیاستها و حل و فصل موفقیت‌آمیز مشکلات احتمالی تلاش بیشتری بنمایند.

●●● مأخذ:

۱. برای آگاهی بیشتر رک. به: لونس بنگ، دگرگونی در مفاهیم و هدفهای توسعه، ترجمه ح. قاضیان، نامه فرهنگ، سال دوم، شماره ۱ و ۲، پائیز و زمستان ۱۳۷۰، صص ۷۲ الی ۹۱.
2. *Sustainable Development.*
3. *World Conservation Strategy.*
4. *World Conservation Union (I.U.C.N).*
5. *United Nations Environment Program (U.N.E.P).*
6. *World wide Fund for Nature.*
۷. محمود کریمی، نسرین مصفا، هدفهای کنفرانس سازمان ملل متحد در مورد محیط زیست و توسعه، تدوین استراتژی‌ها و تنظیم معاهدات، سیاست خارجی، شماره ۳ و ۴، تابستان و پائیز ۱۳۷۱، صص. ۶۶.
8. *Our Common future.*
9. *World Commission on Environment and Development.*
10. *World Commission on Environment and Development, Our Common Future (Oxford; Oxford University Press, 1987).*
11. *George McIntyer, Sustainable Tourism Development: Guide for local Planners (Madrid, WTO, 1993) p.1.*
۱۲. برای آگاهی بیشتر از ابعاد فرهنگی توسعه و برخی نشانه‌های هشدار دهنده رک. به: س. ک. دیوب، ابعاد فرهنگی توسعه، ترجمه بهروز گرانیپه، نامه فرهنگ، شماره ۱ و ۲، پائیز و زمستان ۱۳۷۰، صص ۳۲۰ الی ۳۶.
13. *Ecological Sustainability.*